

Heks terechtgesteld te Antwerpen

Hugo Driesen

Inleiding

De demonologische of duivelse heksenprocessen kenden in onze Vlaamse provinciën hun eerste hoogtepunt op het einde van de 16de eeuw. Alhoewel het verbond tussen duivel en heks reeds eerder in de rechtsleer en de wetgeving enigszins aan bod kwam, had het gerecht in onze streken eerst in de jaren 1595 -1605 ten volle aandacht voor de Satanskinderen. De ordonnanties van Filips II van 1592 en 1595 lagen hier mede aan ten grondslag. Onder impuls van Kerk en Staat werden vanaf die tijd 'toverij' of 'sortilegie' en 'hekserij' op een systematische en vrij algemene manier aangepakt. Bij vlagen zette men zowat overal heksen op de brandstapel. Met enige overdrijving schreef in 1664 Lucas van den Eynde, 'advocaat-fiscaal' bij de Raad van Vlaanderen, dat hij omwille van toverij "heeft gehesien gheheele gemeenten uijtbranden ende de eerlijcste ende onnooselste personen in pericle stellen".

Prof. dr. Jos Monballyu (KUL) analyseerde de 642 toverijprocessen, die tot op heden teruggevonden werden in Vlaanderen, en stelt dat tegen zeker 400 personen een aanklacht wegens hekserij werd ingediend. Daarbij ging het om 318 vrouwen en 82 mannen, waarvan in totaal 196 veroordeeld werden tot de brandstapel. Tweeëntwintig personen haalden het einde van hun proces niet, omdat zij de tortuur niet overleefden. Hij concludeerde voorts dat heksenprocessen maar mogelijk waren wanneer de vervolgdgen door hun bureu werden verklikt en de plaatselijke en hogere overheden bereid waren om hen te slachtofferen. Door allerlei omstandigheden in die penibele tijden en als gevolg van vetes, ruzies, of gewoon uit afgunst werden mensen door hun bureu aangeklaagd bij het gerecht, dat vaak gretig deze gelegenheid aangreep.

Vooronderzoek (informatie preparatoire)

Eenmaal de schout door een formele partijstelling of aangifte van mogelijke hekserij op de hoogte was, kon hij tot vervolging overgaan. Als eerste vervolgingsdaad vorderde hij het houden van een '*informatie preparatoire*'. In dat voorbereidend onderzoek kregen twee of meer rechters-commissarissen de opdracht na te gaan of er al dan niet een misdrijf was gepleegd, en zo ja, of er tegen een bepaalde persoon voldoende aanwijzingen waren om hem of haar aan te houden en een eigenlijk gerechtelijk onderzoek op te starten. Tijdens dat vooronderzoek verzamelden de rechters-commissarissen getuigenverklaringen

over de aangeklaagde en zijn reputatie Alle getuigen werden elk afzonderlijk onder eed en in het geheim verhoord.

De foltering

Om de vereiste bekentenis uit te lokken, wendde men de foltering aan of zgn. “scherpe examinatie” of ondervraging onder gebruikmaking van de nodige gerechtelijke instrumenten. Voor heksen was dat meestal de ijzeren halsring met een binnenring met ijzeren pinnen. Deze ring werd in de vier hoeken van de folterkamer met koorden vastgemaakt. De heks moest dan plaatsnemen op een driepikkel. Rond haar stond ook een vuurhaard. Bij de minste beweging met haar hoofd drongen de ijzeren pinnen in haar hals en veroorzaakten zij een helse pijn. Bij de foltering waren buiten de beul en zijn knecht ook twee wethouders aanwezig, want zij beslisten over de duur van de tortuur. Voorts was ook een geneesheer aanwezig. De tortuur moest overeenkomstig de plakaten om de 24 uur herhaald worden. De beul zocht naar het duivelsteken dat ze had gekregen van de duivel bij het sluiten van hun pact. Vond men een zogenaamd litteken dan werd er met een naald ingestoken. Voelde de aangeklaagde geen pijn of kwam er geen bloed uit, dan was zij een heks. Voorts was er de waterproef: de verdachte werd naakt kruiselings gebonden aan handen en voeten – de rechterhand aan de linkervoet en omgekeerd – aan een touw in het water gelaten. Bleef de verdachte drijven, dan was zij een heks.

Het vonnis

De rechtbank (vierschaar) sprak het vonnis uit op grond van de elementen die haar ter kennis waren gekomen. Tot vóór de 16de eeuw was de straf in de meeste gevallen een geldboete en een bedevaart. Later werd meer en meer tot de brandstapel veroordeeld. Een heks die tot de brandstapel werd veroordeeld, werd gewoonlijk eerst gewurgd: *“aen een staeck ierst geworght zijnde metten branden viere ter polueren [tot as] verbrant”*

Casus: Clara Joossen vertelt een fantastisch verhaal aan de schout Hendrik Varick

Op vrijdag 22 augustus 1603 trad de Antwerpse schout, ‘krachtens zijn ambt’, op als aanklager tegen een zekere Clara Joossen, gevangene, geboren te Straatsburg. In zijn aanklacht vermeldde hij dat de gevangene Satan van haar bloed had laten drinken en dat zij ook het zijne dronk, waaruit een pact resulteerde waarin ze beloofde Satan in alles te zullen gehoorzamen. Dit werd geschreven en ondertekend met haar bloed. Vervolgens gaf zij zich, ondermeer in de omgeving van Nieuwpoort, met haar duivel Roeland over aan de meest vrijpostige seksuele excessen. Met haar demon Roeland woonde ze voortaan vele

nachtelijke bijeenkomsten bij en verplaatste zich daarbij door de lucht op een stok, ingesmeerd met zalf, samen met een Barbara, die haar de stok had bezorgd. De eerste bijeenkomsten vonden plaats in het Land van Luik. Ze zag er de duivel aan tafel zitten in de schaduw van een linde, danste met hem en had met hem ook 'vleselijke conversatie'. Ook in Lembeke waren er bijeenkomsten waarop zij de bok kuste 'omtrent sijnen steert'. De bok werd daarna verbrand en zijn as werd onder de aanwezigen verdeeld, maar de gevangene had er in het gedrang geen kunnen bemachtigen. Toen zij wilde weten of een bepaald persoon betoverd was, was de genoemde Roeland bij haar gekomen, samen met twee andere boze geesten, in de gedaante van witte duiven.

Deze aanklacht beantwoordde volledig aan het beeld van de heks als schepsel van de duivel dat de elites zich hadden gevormd en ook hadden verspreid, onder meer met behulp van de boekdrukkunst. De schout besloot dat het ook in het geval van Clara Joossen om de 'misdad van toverij' ging en dat de gevangene lijf en goed had verspeeld ten profijte van de hertogen van Brabant. De straf moest zijn zoals voorgeschreven. Aangezien de gevangene op een bepaald ogenblik alles ontkende, onderging ze tortuur en legde ze vervolgens bekentnissen af, die ze buiten de burcht in openlucht, herhaalde en bevestigde. De rechters achtten de eis dan ook ontvankelijk.

Uittreksel uit de schoutrekening van de Markgraaf van Antwerpen, Hendrik Varick (1599-1628).

Rekenkamer nr.12908 (22 november 1601 tot 22 mei 1605).

*Anderen ontvanck van persoonen die duerende den tijd dezer rekeninghe geexecuteerd zijn metten brande.

Van dat Clara Joossen geboren van Straetsborch haer vervoidert heeft naerdijen zij den boosen vijant van haeren bloede te drincken, hadde gegeven ende zij vanden zijnen hadde gedroncken metten zelven boosen vijant verbondt te maecken hem geloven zijn te zijn ende dat zij metten zelven boosen vijant genaempt Roelandt diversche reijssen, heeft gebouleert ende haer in diversche nachtvergaderinghen vande boosen vijant heeft laeten vervueren. Bij middel van eenen stock die met salve was bestreken, ende dat zij inde zelve vergaderinghe, den boosen vijant heeft geeert met hem gedanst ende gebouleert naerdijen zij bij dezen schouteth ter hooger vierschaeren Capitaliter was beticht ende datbij Schepenen geseght was dat de voorschreven Schouteth was gecommen tot zijn vermete als de voorschreven Catelijne Joossen daeromme aen een staeck ierst geworght zijnde metten branden viere ter polueren verbrant geweest sonder eenighe goeden achtergelaeten te hebben. Aldus hier. Nyet.

(Algemeen Rijksarchief, rk. nr. 12908, folio v, r. en v.)

*Andere uytgheven in kosten van Justitien.

Item den zelve betaelt van dat sij Clara Joossen aen eenen staeck geworcht heeft XII stuivers ende daernaer metten brande geexecuteert XXX stuivers ende beenderen wech te vueren thien stuivers. (Algemeen Rijksarchief, rk. 12908, folio xxx, r.en v.)

Bronnen:

- 1) Heemkring De Zonnebeekse Heemvrienden, Van geus, over toveresse tot heks, 1995.
- 2) W. Meewis, De Vierschaar, 1992;
- 3) F. Vanhemelrijck, Misdadigers tussen rechter en beul (1400-1800), 1984; s.a. vierschaar nr.153.
- 4) J. Monballyu, Heksen, hun burens en hun vervolgers in de Leiestreek. Een sociale analyse van de heksenprocessen te Olsene en Dentergem in 1660-1670; 2003